

БФ «Голоси дітей»

ГО «Харківський інститут соціальних досліджень»

ДІТИ І ВІЙНА В УКРАЇНІ

24.03.-24.04.2022

Зміст

Вступ.....	2
Діти в окупації та на територіях, де ведуться воєнні дії	3
Рекомендації.....	12
Переміщення дітей в Україні та закордон	14
Рекомендації.....	19
Потреби дітей у психологічній допомозі	20
Рекомендації.....	28

Вступ

Минув другий місяць війни. Кількість загиблих дітей збільшилася до 213, поранених до 389.¹ Страшні події у Бучі, Гостомелі та інших містах Київської області, у м. Маріуполь дають розуміння, що постраждалих та загиблих дітей значно більше. Постійні обстріли будинків та вулиць багатьох міст та селищ України, перешкоджання та розстріл гуманітарних коридорів, використання заборонених видів озброєння, жорстоке поводження та тортури на окупованих територіях говорять про те, що їх буде ще більше. До всього цього додаються незаконне вивезення дітей з України, ризики їх всиновлення на території росії, вербування підлітків для участі у воєнних діях.

Страшно фіксувати та описувати безліч воєнних злочинів російських військових, через які страждають абсолютно всі, в тому числі і діти. Страшно розуміти, що наслідки війни – це також сирітство, проблеми із здоров'ям, психічні травми та стрес дітей. Проте збір та аналіз таких даних необхідний для усвідомлення масштабів проблем і кроків, які варто робити перш за все.

Пропонуємо вам звіт, який коротко описує ключові події другого місяця війни, пов'язані із становищем, проблемами та потребами дітей в Україні та закордоном.

Методологія заснована на аналізі статистики, даних з офіційних державних джерел, медіа-матеріалів, а також даних, отриманих в результаті опитування батьків дітей з числа внутрішньо переміщених осіб, які перебувають у місцях компактного проживання. Також були проведені 11 інтерв'ю з психологами та батьками в окупації та на територіях, де ведуться активні бойові дії, а також із сім'ями, які вимушені були переїхати на захід і центр України та закордон.

¹ <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/yuvenalni-prokurori-213-ditei-zaginuli-v-ukrayini-cerez-zbroinu-agresiyu-rf>

Діти в окупації та на територіях, де ведуться воєнні дії

Смерті та каліцтва дітей внаслідок дій російської армії на території України не можна описувати лише з точки зору випадкових жертв війни. Виключно можливим такий опис є у межах порушень міжнародного гуманітарного права, адже абсолютна більшість загиблих та поранених дітей з'явилася внаслідок воєнних злочинів з боку армії загарбника.

Головні міжнародно-правові норми, які регулюють захист жертв війни, а також обмежують методи і засоби ведення війни, викладені у Гаазьких конвенціях та деклараціях 1899 і 1907 років, Женевських конвенціях про захист жертв війни 1949 року. Окрім того, права дітей у збройних конфліктах регулює Конвенція про права дитини. Нижче наводимо приклади воєнних злочинів на території України з боку росії, які напяму стосуються українських дітей.

Заборона на конкретні методи та засоби ведення війни

Гаазька конвенція 1907 року

Стаття 23. Особливо забороняється: застосовувати отруту або отруєну зброю; оголошувати, що жодної пощади не буде; застосовувати зброю, снаряди або речовини, здатні завдати зайві страждання.

На жаль, в Україні вже неодноразово були застосовані заборонені засоби ведення війни. До них відносяться, передусім, застосування зброї, снарядів або речовин, здатних завдати зайві страждання. Це і фосфорні бомби, і касетні снаряди, і запалювальні авіабомби тощо. Така зброя завдає

важчих каліцтв і уражень, ніж інші боєприпаси. Так, наприклад, білий фосфор викликає не просто опіки, а глибокі рани, починаючи від ураження кісток до змертвіння тканин.

30–31 березня росіяни **кілька разів використали фосфорні боєприпаси в населених пунктах Донецької області**. Зокрема окупанти застосували такі снаряди в Мар'їнці, Красногорівці та Новомихайлівці. До Курахівської міської лікарні доставили 11 поранених цивільних з Мар'їнської громади, серед них було чотири дитини.²

4 квітня **окупанти обстріляли касетними боєприпасами Миколаїв**. Окрім житлових будинків, російські війська обстріляли забороненими боєприпасами: міську лікарню, обласну лікарню, центр профілактичних хвороб, будинок дитини, 11 дитячих садків, 12 шкіл, 1 ПТУ, 2 філії закладів

² <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/zbroya-rosiji-v-ukrajini-kasetni-bombi-ta-fosforni-boyepripasi-shcho-ce-de-vikoristovuvali-50231969.html>

*Касетний боєприпас с. Мар'янське
Дніпропетровської області*

війни. Зокрема це відбувається через недопуск гуманітарної допомоги, перешкоджання виїзду мешканців під час осади населених пунктів, відбирання їжі у сімей, розкрадання місцевих магазинів, знищення об'єктів, де виробляються або зберігаються продукти харчування тощо. Частина населених пунктів перебуває або знаходиться на межі гуманітарної катастрофи.

зпозашкільної освіти. Загинули 10 дорослих, серед яких дитина, поранених - 61.⁴

Вночі 10 квітня 2022 року російські військовослужбовці **здійснили артилерійський обстріл касетними снарядами ПТМ-1 по Немишлянському та Київському районах м. Харкова.** Внаслідок цього було пошкоджено низку житлових будинків.⁵

Окрім того, на окупованих територіях **російські військові використовують голод як заборонений метод ведення**

Женевська конвенція

Стаття 55. Окупаційна держава зобов'язана за допомогою усіх наявних засобів забезпечувати населення продуктами харчування та медичним матеріалами; зокрема, постачати необхідні продукти харчування, медичні матеріали та інші припаси, якщо ресурсів окупованої території виявиться недостатньо.

З 3,2 мільйона дітей, які, за оцінками ООН, залишилися вдома, майже половина може зіткнутися із ризиком нестачі їжі. Близько 1,4 мільйона людей залишилися без доступу до води. Ще 4,6 мільйона людей мають лише обмежений доступ.⁶

Черга за гуманітарною допомогою у дворі школи м. Чернівці.⁷

³ <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/obstril-httpstelegraphfileb9e1cd5e4e48577f05787jpg-s-maryanske-zaboronenimi-kasetnimi-bojepripasami-rozpocato-dosudove-rozsliduvannya>

⁴ <https://www.nta.ua/fosforni-ta-kasetni-bojepripasy-rosiya-zastosovuye-proty-ukrayinciv-zaboronenu-zbroyu-shho-vidomo/>

⁵ <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/obstril-dvox-raioniv-xarkova-zaboronenimi-kasetnimi-snaryadami-rozpocato-rozsliduvannya>

⁶⁶ https://edition.cnn.com/europe/live-news/ukraine-russia-putin-news-04-11-22/h_35115a10f3f74af44e2fcd470f3c7b71

⁷ Фото Євгена Малолетки

25 березня у Мелітополі військові РФ заблокували роздачу мешканцям міста гуманітарної допомоги - 13 тон продуктів та дві тони дитячого харчування і медикаментів⁸.

11 квітня у Херсоні російські військові захопили гуманітарний склад із ліками, продуктами та дитячим харчуванням.⁹

23 квітня була зірвана чергова евакуація мешканців Маріуполя.¹⁰

Атакування чи бомбардування цивільних об'єктів

Село Вільхівка Харківської області після деокупації збройних сил росії

У результаті нападів невибіркового характеру російські військові руйнують як житлові будинки, так і школи, лікарні, магазини, історичні та культурні об'єкти. Навіть після закінчення війни повернутися та жити у значну кількість міст та сіл буде неможливо, адже інфраструктура там практично зруйнована.

2 квітня 2022 року російські окупанти здійснили артилерійський обстріл лікарні у м. Балаклія Харківської області. На той

¹¹ Абсолютна більшість атак російських військових направлена проти цивільного населення та цивільних об'єктів. У Маріуполі знищено 95 % будівель¹², у Харківській області зруйновано понад 2000 житлових будинків.¹³ Майже нічого не залишилося від Ахтирки Сумської області, Волновахи Донецької області, Гостомеля Київської області та ще багатьох населених пунктах України. Будь-які військові об'єкти поряд із більшістю місць влучання снарядів російських загарбників відсутні.

Гаазьська конвенція 1907 року

Стаття 25. Забороняється будь-яким способом атакувати чи бомбардувати незахищені міста, селища, житлові будинки чи споруди.

Протокол 1 до Женевської конвенції

Стаття 51. Напади невибіркового характеру заборонено. До нападу невибіркового характеру належать напади, не спрямовані на конкретні воєнні об'єкти.

⁸ <https://www.radiosvoboda.org/a/news-dopomoga-melitopol-pereshkoda/31770598.html>

⁹ https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=817255505896940&id=100028374940771

¹⁰ <https://t.me/andriyshTime/444>

¹¹ <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/zvilnena-vilxivka-na-xarkivshhini-maize-povnistyu-znishhena-okupantami-rozpocato-rozsliduvannya>

¹² <https://nv.ua/ukraine/events/rossiya-razrushila-95-zdaniy-mariupolya-50233992.html>

¹³ <https://2day.kh.ua/ua/kharkow/na-kharkivshchyni-zruynovano-ponad-2000-zhytlovykh-budynkiv>

час там перебували пацієнти та персонал. Внаслідок обстрілу була пошкоджена будівля лікарні.¹⁴

Станом на 23 квітня **пошкоджено 347 закладів охорони здоров'я, з них 36 – зруйновано**. Крім того, 78 автомобілів швидкої допомоги виведено із ладу.¹⁵

Обстріляна лікарня у м. Балаклія Харківської області¹⁶

Станом на 24 квітня через війну **пошкоджено 1500 закладів освіти, 102 з них зруйновано повністю**.¹⁷

Внаслідок постійних обстрілів населених пунктів фіксуються чисельні жертви серед мирного населення, часто це – діти, які гинуть та отримують травми різного ступеню тяжкості.

Дитсадок у с. Богданівка Київської області¹⁸

9 квітня внаслідок артилерійського обстрілу російськими військовими села Станіслав Херсонської області **14-річна дівчинка отримала вогнепальне поранення шиї із пошкодженням спинного мозку**.¹⁹

¹⁴ <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/obstril-rosiiskimi-viiskami-likarni-v-okupovanii-balakliyi-na-xarkivshhini-rozpocato-rozsliduvannya>

¹⁵ <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3463962-vorogi-poskodili-347-ukrainskih-likaren.html>

¹⁶ <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/obstril-rosiiskimi-viiskami-likarni-v-okupovanii-balakliyi-na-xarkivshhini-rozpocato-rozsliduvannya>

¹⁷ <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/yuvenalni-prokurori-213-ditei-zaginuli-v-ukrayini-cerez-zbroinu-agresiyu-rf>

¹⁸ Фото проекту «Український свідок» <https://life.pravda.com.ua/society/2022/04/14/248252/>

¹⁹ <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/yuvenalni-prokurori-183-ditini-zaginuli-v-ukrayini-cerez-zbroinu-agresiyu-rf>

11 квітня збройними силами РФ здійснено обстріл цивільної інфраструктури м. Харкова. **Загинули півторамісячна дитина та 12-річний підліток. Ще 4 дітей віком 1, 4, 5 та 9 років отримали поранення.**²⁰

4-річний хлопчик отримав важку мінно-вибухову рвану рану спини. Він повертався додому з батьком, коли почався ворожий обстріл одного з районів Києва. Снаряд влучив на підвір'я — батько з сином отримали осколкові поранення²¹.

13 квітня збройні формування держави-агресора обстріляли село Надєждівка Херсонської області. Внаслідок влучення ворожого снаряду у домоволодіння **поранення грудної клітини отримала 15-річна дівчинка.** Наразі дитина перебуває у лікарні, її стан тяжкий.²²

18 квітня внаслідок обстрілу житлового масиву в с. Берестове Бахмутського району Донецької області **отримав поранення 16-річний підліток.**²³

Жінка поряд із тілом свого 15-річного сина, який помер 15 квітня під час обстрілу житлових будинків у м. Харків²⁴

²⁰ <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/yuvenalni-prokurori-191-ditina-zaginula-v-ukrayini-cerez-zbroinu-agresiyu-rf>

²¹ <https://www.facebook.com/1923262167984511/posts/3037697449874305/>

²² <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/vorozii-obstril-s-nadezdivka-na-xersonshini-z-poranennyam-ditini-rozpocato-rozsliduvannya>

²³ <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/yuvenalni-prokurori-205-ditei-zaginuli-v-ukrayini-cerez-zbroinu-agresiyu-rf>

²⁴ Фото Мстислав Чорнов

Вбивства та обстріл дітей

Женевська конвенція

Стаття 3. Є забороненими й залишатимуться забороненими будь-коли та будь-де такі діяння стосовно осіб, які не ведуть активні бойові дії:

а) насилля над життям й особистістю, зокрема всі види вбивств, завдання каліцтва, жорстоке поводження й тортури;

б) захоплення заручників;

с) наруга над людською гідністю, зокрема образливе та принизливе поводження.

Окрім загиблих та постраждалих дітей внаслідок атак цивільних об'єктів мають місце випадки вбивств та обстрілів безпосередньо самих дітей різного віку.

16 квітня у Нововоронцовському районі Херсонської області російські **окупанти обстріляли групу підлітків, один хлопчик помер**²⁵.

В Ізюмському районі Харківської області **виявлено закатовані та спалені тіла трьох осіб, одне з яких належить дитині**.²⁶

Під час окупації смт. Ворзель Київської області військовослужбовці країни-агресора **кинули димову шашку в**

підвал одного з будинків, де перебували 14-річна дитина та жінка, після чого здійснили обстріл в результаті якого дитина загинула на місці, а матір – через два дні у тому ж підвалі.²⁷ Також у Ворзелі виявлено **тіло 15-річного хлопця з вогнепальними пораненнями**.²⁸

Жорстоке принизливе ставлення та тортури

Конвенція про права дитини

Стаття 37. Держави-учасниці забезпечують, щоб жодна дитина не піддавалась катуванням та іншим жорстоким, нелюдським або принижуючим гідність видам поводження чи покарання.

Протокол 1 до Женевської конвенції

Стаття 77. 1. Діти користуються особливою повагою, і їм забезпечується захист від будь-якого роду непристойних посягань. Сторони, що перебувають у конфлікті, забезпечують захист і допомогу, які їм потрібні з огляду на їх вік або з будь-якої іншої причини.

Події в цілому ряді населених пунктів Київської, Чернігівської та інших областей свідчать про неодноразові випадки жорстокого, нелюдського та принижуючого гідність поводження та тортур російськими окупантами по відношенню до дітей, які приводили к каліцтвам та смерті. Також зафіксовані численні свідчення зґвалтувань та сексуальної наруги над дітьми.

В ході фіксації кримінальних правопорушень, скоєних російськими військовими на території смт. Гостомель та м. Буча Київської області, **виявлено тіла дітей 4 і 10 років із тілесними**

²⁵ <https://tsn.ua/ukrayina/u-hersonskiy-oblasti-okupanti-obstrilyali-ditey-odna-ditina-zaginula-2039245.html>

²⁶ <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/yuvenalni-prokurori-vnaslidok-zbroinoyi-agresiyi-rf-v-ukrayini-zaginuli-176-ditei>

²⁷ <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/yuvenalni-prokurori-cerez-zbroinu-agresiyu-rf-v-ukrayini-zaginulo-165-ditei>

²⁸ <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/yuvenalni-prokurori-183-ditini-zaginuli-v-ukrayini-cerez-zbroinu-agresiyu-rf>

ушкодженнями, а також обгоріле тіло 17-річного хлопця.²⁹

У смт. Бородянка та с. Королівка Київської області, **виявлено обгорілі тіла дівчини 16 років та 10-річного хлопчика**.³⁰

В Ірпені троє російських **окупантів на очах дівчини згвалтували її маму та молодшу сестру 15 років**. Обидві мертві.³¹

У Бучі виявлені факти **згвалтувань 14-річної дівчини та 11-річного хлопця**.³²

Конвенція про права дитини

Стаття 34. Держави-учасниці зобов'язані захищати дитину від усіх форм сексуальної експлуатації та сексуальних розбещень.

У селі Ягідне Чернігівської області жителі **весь березень вимушені були просидіти у 5 невеликих кімнатах бомбосховища**, куди їх зігнали російські окупанти. Серед 350 утримуваних було 65 дітей, в тому числі немовлята. Через брак площі люди спали сидячі, просто на піску, частина днів пройшла без світла і доступу до свіжого повітря³³.

Мирні жителі в підвалі школи села Ягідне Чернігівської області³⁴

²⁹ <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/yuvenalni-prokurori-cerez-zbroinu-agresiyu-rf-v-ukrayini-zaginuli-197-ditei>

³⁰ <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/yuvenalni-prokurori-191-ditina-zaginula-v-ukrayini-cerez-zbroinu-agresiyu-rf>

³¹ https://m.facebook.com/story.php?story_fbid=526195135528430&id=100044138451142

³² <https://www.facebook.com/100002085647117/posts/5086917408054397/>

³³ <https://hromadske.ua/posts/konctabir-yagidne-rosiyani-cilij-misyac-trimali-v-pidvali-vse-selo>

³⁴ Фото Ольги Меняйло <https://hromadske.ua/posts/konctabir-yagidne-rosiyani-cilij-misyac-trimali-v-pidvali-vse-selo>

Викрадення та примусова депортація дітей

З початку війни росіяни примусово переселили в РФ понад 500 тисяч українців, зокрема 121 тисячу дітей.³⁵ У березні 2022 року збройними силами РФ під приводом евакуації **примусово вивезено на тимчасово окуповану територію псевдореспубліки «ДНР» 12 неповнолітніх пацієнтів** Обласного дитячого кістково-туберкульозного центру м. Маріуполя. **Ще 14 дітей** – вихованців двох дитячих будинків сімейного типу разом із трьома прийомними батьками російські окупанти незаконно **перевезли з м. Маріуполя до Ростовської області РФ**.³⁶

20 квітня стало відомо, що в с. Стара Буда Київської області внаслідок обстрілу житлового будинку родини отримали поранення двоє дітей 6 та 8 років, які в той же день військовими РФ **примусово були переправлені до м. Мозирь Республіки Білорусь**.³⁷

У квітні російські окупанти у співпраці з місцевими зрадниками **організували примусову депортацію з міста більше ніж 50 ізюмчан**. Автобуси з людьми перетнули кордон в пункті пропуску Чугунівка і далі направилися в невідомому напрямку³⁸.

Людей відвозять до самих віддалених та депресивних регіонів росії – Сибір, Далекий Схід, Північний Кавказ, Чечню, Сахалін, що буде ще більш ускладнювати пошук та повернення громадян України додому³⁹. Відбирають документи, забирають особисті речі, засоби зв'язку. При цьому видають документи, які забороняють залишати російські регіони протягом двох років.

Женевська конвенція

Стаття 49. Забороняється, незалежно від мотивів, здійснювати примусове індивідуальне чи масове переселення або депортацію осіб, що перебувають під захистом, з окупованої території на територію окупаційної держави або на територію будь-якої іншої держави, незалежно від того, окупована вона чи ні.

Протокол 1 до Женевської конвенції

Стаття 78. Жодна сторона, що перебуває в конфлікті, не вживає заходів щодо евакуації дітей, крім як своїх власних громадян в іноземну державу, за винятком випадків, коли йдеться про тимчасову евакуацію, необхідну з невідкладних причин, пов'язану зі станом здоров'я чи лікуванням дітей або, якщо вони не перебувають на окупованій території, з їх безпекою.

³⁵ <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3462129-kislitsa-v-oon-zagarniki-ak-nacisti-vivozat-ukrainciv-iz-zahoplenih-teritorij.html>

³⁶ <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/primusova-evakuaciya-ditei-z-mariupolya-do-rf-ta-psevdorespublik-rozpocato-rozsliduvannya>

³⁷ <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/yuvenalni-prokurori-205-ditei-zaginuli-v-ukrayini-cerez-zbroinu-agresiyu-rf>

³⁸ <https://www.facebook.com/max.strel.9/posts/1740435009497051>

³⁹ <https://www.dw.com/uk/rosiia-prymusovo-deportovala-piv-miliona-ukraintsiv-zelenskyi/a-61461946>

Депортація жителів Маріуполя у росію⁴⁰

Невід'ємним елементом такого переміщення є фільтраційні табори. Не менш як 20 тисяч українців утримуються у фільтраційних таборах «на лінії Мангуш – Нікольське – Ялта та близько 5–7 тис. – у Безіменному Донецької області⁴¹. Людям катастрофічно не вистачає їжі, теплих речей, ліків. За свідченнями депортованих, у таборах можуть жорстоко бити, **діти с 14 років також піддаються фільтрації**, яка містить психологічне та фізичне насильство, перевірку телефонів, допит, тиск та погрози.⁴²

Зафіксовані випадки розлучення дітей з батьками. Ще більш трагічною є ситуація із можливим всиновленням викрадених дітей з України. Російська влада **готує нормативну базу для того, щоб передавати в російські сім'ї українських дітей-сиріт**.⁴³

Викрадення дітей здійснюються і як засіб дістати зброю або вплинути та місцеву владу під час окупації українських територій.

Наприкінці березня російські військові **викрали двох неповнолітніх синів** у мешканця одного з міст Харківської області, **щоб обміняти у нього на зброю**, яку він мав.⁴⁴

17 квітня російські військові **викрали 16-річного сина голови військової адміністрації** Запорізького району Олега Буряка на блокпості у Василівці.⁴⁵

⁴⁰ <https://www.pravda.com.ua/rus/news/2022/04/23/7341577/>

⁴¹ <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3462129-kislitsa-v-oon-zagarniki-ak-nacisti-vivozat-ukrainciv-iz-zahoplenih-teritorij.html>

⁴² <https://hromadske.ua/posts/ya-prosila-boga-pomerti-shvidko-pro-golod-strah-i-filtracijnij-tabir-vustami-17-richnoyi-divchini-z-mariupolya>

⁴³ <https://news.liga.net/all/news/rossiyskie-okkupanty-pohitili-ukrainskih-detey-teper-ih-hotyat-razdat-rossiyanam>

⁴⁴ https://t.me/mvs_ukraine/10127

⁴⁵ <https://www.facebook.com/bonmtf/videos/502976684618450>

Вербування та участь дітей у війні

Протокол 1 до Женевських конвенцій

Стаття 77. Сторони, що перебувають у конфлікті, вживають усіх практично можливих заходів для того, щоб діти, які не досягли п'ятнадцятирічного віку, не брали безпосередньої участі у воєнних діях, і, зокрема, сторони утримуються від вербування їх у свої збройні сили. При вербуванні із числа осіб, які досягли п'ятнадцятирічного віку, але яким ще не виповнилося вісімнадцяти років, сторони, що перебувають у конфлікті, прагнуть віддавати перевагу особам старшого віку.

Упродовж другого місяця війни стали відомі неодноразові випадки використання українських дітей у війні.

Так, Центр протидії дезінформації при РНБО України попередив про те, що Росія для пропагандистських цілей використовує дітей, депортованих з тимчасово загарбаних Москвою територій. Кремлівські медіа поширювали дезінформаційні матеріали про те, як "український режим, наслідуючи Третій рейх, відправляє воювати дітей".⁴⁶

Також дітей вербують брати опосередковану участь у зборі чи передачі військової інформації окупантам, транспортуванні зброї

тощо.

На Харківщині 12-річний підліток за допомогою мережі Інтернет та телеграм каналів **надсилав інформацію щодо розташування техніки, блокпостів та військових ЗС України** з наміром отримати за це грошову винагороду. Аналогічний факт був зафіксований і в Луганській області.

У Чернігівській області під час окупації одного з сіл неповнолітній місцевий мешканець отримав від представників збройних сил РФ завдання **проводити розвідку позицій ЗС України**.

На Харківщині місцевий 17-річний мешканець поширював через YouTube-канал хвалебні матеріали на підтримку дій агресора в Україні⁴⁷.

Окрім участі дітей в інформаційній війні окупаційна влада «ЛДНР» проводить мобілізацію дітей, які брали участь у так званих «патріотичних клубах», до лав незаконних збройних формувань. Окупанти мобілізують неповнолітніх учасників цих клубів, починаючи з 16 років. Серед підлітків вже є загиблі, зокрема, Іван Шифман, учасник так званого військово-патріотичного спортивного клубу «Наследники победы» Територіального штабу м. Комсомольське ГО «Військово-патріотичного руху «Молода гвардія-Юнармія».⁴⁸

Рекомендації

- Через значні безперервні обстріли, а також руйнацію великої кількості лікарень, шкіл та інших дитячих закладів варто посилити евакуаційний

⁴⁶ https://t.me/znua_live/31797

⁴⁷ <https://www.facebook.com/irina.venediktova.31/posts/5402698946409663>

⁴⁸ <https://www.facebook.com/100044138451142/posts/522481019233175/?d=n>

потенціал держави, передусім, щодо дітей з окупованих територій та територій, де ведуться активні бойові дії. Негайної уваги потребує ситуація у Донецькій, Луганській, Харківській та Херсонській областях.

- Через безліч небезпек, якими супроводжується окупація та бойові дії, необхідним є проведення інформаційно-роз'яснювальних заходів з батьками. Варто доносити важливість дотримання дітьми правил безпечної поведінки під час повітряної тривоги, у бомбосховищах та вдома. Батьки повинні максимально обмежувати перебування дітей у місцях, де вони можуть отримати поранення або травми.
- Необхідно сприяти фіксації усіх злочинів з боку російських військових, передусім, які стосуються вбивств, каліцтв, жорстокого поводження та гвалтування дітей. Невід'ємною складовою цього процесу формування довіри та донесення до громадян необхідності звертатися до правоохоронних органів із заявами та доказами наявних злочинів.
- Важливо посилити доставку гуманітарної допомоги до населених пунктів, які знаходяться на межі або потерпають від гуманітарної катастрофи. Попереджувальними заходами таких ситуацій є формування запасів продуктів харчування, води та медичних препаратів на територіях, які можуть постраждати від російської агресії у майбутньому.

Переміщення дітей в Україні та закордон

За даними ЮНІСЕФ вже 4,8 млн дітей покинули своє місце проживання через війну.⁴⁹ Близько 2 млн дітей переїхали закордон, 2,8 млн – є внутрішньо переміщеними особами.⁵⁰

За цей місяць значно збільшилася евакуація з Донецької, Луганської, Херсонської, Запорізької та Харківської областей. Мери цілої низки населених пунктів у цих областях неодноразово закликали і продовжують закликатися місцевих мешканців до повної евакуації. Налагоджені регулярні залізничні та автобусні рейси до центральних та західних областей України, частина з яких є безоплатними. Разом з тим дуже часто **евакуація пов'язана зі значним ризиком потрапити під бомбардування та обстріли з боку російських окупантів.**

Автомобіль із Бучі Київської області⁵¹

Так, зафіксовані регулярні зриви гуманітарних коридорів та розстріли машин, які намагаються виїхати з територій, де йдуть інтенсивні бойові дії.

31 березня **п'ять автобусів потрапили під прицільний вогонь ворога**, коли намагалися проїхати в оточене м. Чернігів, щоб евакуювати людей.⁵²

⁴⁹ <https://zn.ua/ukr/UKRAINE/majzhe-dvi-tretini-ukrajinskikh-ditej-buli-zmusheni-zalishiti-svoji-domivki-oon.html>

⁵⁰ https://twitter.com/UNICEF_UA/status/1517170288391335939?cxt=HHwWWhsC99diViY4qAAAA

⁵¹ Фото Metin Aktas

⁵² <https://www.facebook.com/denisovaombudsman/posts/512451220236155>

16 квітня в Ізюмському районі Харківської області **окупанти обстріляли автомобіль, яким намагалася евакуюватися родина** з м. Ізюм. 15-річна дівчинка отримала поранення.⁵³

У квітні під час зачистки території поліція Київської області виявила **розстріляне авто та тіла сім'ї, яка намагалася евакуюватися** з с. Гавронщина. Серед вбитих – 2-річний хлопчик, двоє жінок, 14-річний підліток і його бабуса.

Діти у бомбосховищі заводу «Азовсталь» у м. Маріуполь вже 2 місяці чекають на гуманітарний коридор. У підвалах заводу залишається близько 1000 цивільних осіб, в тому числі діти.⁵⁴

11-річній дівчинці вистрелили в щелепу на російському блокпосту, коли її сім'я намагалася виїхати із Маріуполя. Коли її привезли до запорізької лікарні, вона була непритомна. Дівчинку відразу приєднали до системи вентиляції легень. Наразі дитині вже значно краще.⁵⁵

Окрім цього, встановлені факти руйнування залізничних доріг та обстрілів залізничних вокзалів.

Так, 7 квітня росіяни **розбомбили залізничний вокзал у Миколаєві**.⁵⁶

⁵³ <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/yuvenalni-prokurori-202-ditini-zaginuli-cerez-zbroinu-agresiyu-rf-v-ukrayini>

⁵⁴ <https://www.facebook.com/100002085647117/posts/5086917408054397/>

⁵⁵ <https://life.pravda.com.ua/society/2022/04/5/248114/>

⁵⁶ <https://espresso.tv/rosiyani-rozbombili-zaliznichniy-vokzal-u-mikolaevi-mer>

8 квітня **внаслідок обстрілу** окупаційними військами «Точкою-У» **залізничного вокзалу в м. Краматорськ** Донецької області, на території якого більше 4 тисяч людей очікували на евакуацію, **загибло 7 дітей**.⁵⁷

Обстріл залізничного вокзалу м. Краматорськ⁵⁸

18 квітня під час ранкового обстрілу російськими військами **кілька ракет влучили біля Головного залізничного вокзалу м. Львів**.⁵⁹

Значною проблемою під час евакуації є роз'єднання батьків та дітей на невизначений час. Так відбувається через різні причини: заборона чоловіків виїжджати закордон, окремий від'їзд батьків чи дітей до війни на відпочинок чи з іншою метою і неможливість потім повернутися додому; потреба повернутися на окуповані території і залишення дітей у родичів тощо. Ще гіршою ситуацією розлучення є загублення дитини під час евакуації та обстрілів.

Так, 5 квітня **знайшли мертвим 4-річного хлопчика, який загубився під час евакуації** з Вишгородського району Київської області.⁶⁰

22 квітня підрозділом Національної гвардії України м. Рубіжне **було виявлено 2 дітей, мати яких виявилася зниклою**. Згодом дітей змогли передати до батька у м. Полтава.⁶¹

В цілому після виїзду на безпечну територію України переселенці вже не стикаються з тим переліком проблем, який був на початку війни. Немає довгих черг на дорогах, прибрали значну кількість блок-постів, скоротилася тривалість комендантської години. Кількість людей, які переміщувалися як по Україні, так і закордон дещо зменшилася.

Ми їхали взагалі без черг і очікування. Єдине, що у мене 3 дітей і всіх нудило від дороги. Саме це уповільнило наш переїзд. Коли вже добралися до кордону, стояли там декілька годин. У нас нічого не перевіряли, навпаки пригощали дітей солодощами та соками.

Із інтерв'ю з батьками

Державна прикордонна служба України почала фіксувати повернення значної кількості українців додому. Станом на 23 квітня **кількість осіб, що**

⁵⁷ <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/yuvenalni-prokurori-cerez-zbroinu-agresiyu-rf-v-ukrayini-zaginuli-197-ditei>

⁵⁸ Фото з телеграм каналу Zelenskiy / Official

⁵⁹ https://t.me/zalizni_zminy/516?fbclid=IwAR328GrjLdjowCBm3yoJIAA2481h3OfyGwBiB3qdrhY7WQoS6Uu9ZHt9cQ

⁶⁰ <https://novynarnia.com/2022/04/06/zagubyvsya-evakuacziya/>

⁶¹ <https://www.facebook.com/100072443376686/posts/164143556010423/>

прослідували до України, перевищила чисельність тих, хто виїхав. З України минулої доби вибули понад 24 тисячі осіб, з них 15 тисяч перетнули кордон з Польщею, решта прослідували до Словаччини, Угорщини, Румунії та Молдови. До України за минулу добу прибули 33 тисяч осіб, з них 30 тисяч – українці.⁶²

У західних областях України також спостерігається зменшення кількості внутрішньо переміщених осіб. Хоча поки що це можна відслідкувати лише опосередковано – через зменшення звернень за гуманітарною допомогою, появу варіантів житла для оренди тощо. В основному люди повертаються у Київську, Сумську та Чернігівську області. З-за кордону також їдуть мешканці західних та центральних областей, які виїхали ще на самому початку війни.

Ми вирішили повертатися, бо у Львові в цілому спокійно. Виїхали тоді майже відразу, бо у мене 2 маленьких дітей, і ми з чоловіком злякалися залишатися там із ними. Тож я поїхала до Польщі. Але знімати житло стоїть грошей, до того ж нам треба з молодшим сином до лікаря, який продовжує приймати вдома. Зараз ситуація більш-менш передбачувана, тому повертаємося.

З інтерв'ю з батьками

Разом з тим рішення про повернення додому має співпадати з офіційними заявами місцевої влади щодо безпеки приїзду у раніше окуповані населені пункти та території, де велися активні бойові дії. Адже при відступі російські війська проводили активну роботу з мінування територій та встановлення вибухонебезпечних пристроїв на об'єктах цивільної інфраструктури, у житловому фонді, дитячих майданчиках тощо. У такому разі дорослі та діти, які мало обізнані з викликами мінної небезпеки, піддаються високому ризику отримати тяжкі травми або навіть загинути. До того ж поверненню повинно передувати відновлення комунальних послуг та хоча б часткове налагодження інфраструктури населених пунктів.

Так, у Тростянці Сумської області **через залишені російськими окупантами міни і розтяжки загинули вже 5 дітей.**⁶³

30 березня у Чугуївському районі Харківської області **дві машини наїхали на міни**, внаслідок чого 2 людини загинуло, 5 – поранені, зокрема шестимісячна дитина.⁶⁴

23 квітня біля с. Новокиївка Миколаївської області **9-річний хлопчик та 17-річна дівчина отримали мінно-вибухові травми та осколкові поранення** внаслідок детонації міни.⁶⁵

Українці, які наразі виїжджають закордон, роблять це вже більш обдумано та усвідомлено. Вивчають програми допомоги, пропозиції роботи та оренди житла. Частина країн, таких як Польща, Німеччина, Молдова, Румунія та ін. прийняли дуже багато українців. Там продовжують працювати місця для тимчасового перебування громадян України. Також деякі держави орієнтують

⁶² https://m.facebook.com/story.php?story_fbid=324669226438621&id=100066866381279

⁶³ <https://tsn.ua/ukrayina/u-trostyanci-na-sumschini-5-ditey-pidirvalisya-na-zalishenih-rosiyanami-minah-i-roztyazhkah-2039059.html>

⁶⁴ <https://ua.interfax.com.ua/news/general/819434.html>

⁶⁵ https://t.me/pgov_ua/3810

своїх громадян надавати притулок українцям, видаючи за це певні грошові компенсації.

Школи закордоном загалом готові приймати дітей до себе, у деяких країнах навіть організуються цілі українська класи. Безоплатними здебільшого є також різного роду творчі та спортивні заняття для дітей. Українцям надається можливість безкоштовно отримувати медичну допомогу.

Батько проводить свою 4-річну доньку та дружину, які евакуюються до Польщі.⁶⁶

Слід зазначити, що через різну кількість біженців та різні процедури українці досить нерівномірно отримують статус тимчасового захисту у інших країнах. Хтось отримує статус одразу, хтось чекає більше місяця, а хтось, не дочекавшись, їде в іншу країну чи повертається додому. При цьому українській владі поки що не надається інформація про кількість українських громадян, які отримали тимчасовий захист або статус біженця у країнах перебування. Дані ООН та країн ЄС різняться.⁶⁷

Ми чекали більше місяця, щоб отримати гуманітарну візу в Австралії. Приїхали сюди, бо в нас тут родичі. Проте не дочекалися, поїхали у Хорватію, бо без візи важко, твій статус у країні незрозумілий. Не можеш зняти житло, знайти роботу. І все дуже дорого – медицина, харчі, на власних заощадженнях довго тут не протягнеш.

Із інтерв'ю з батьками

⁶⁶ Фото: AP/Emilio Morenatti

<https://www.facebook.com/594022430618124/posts/5355743097779343/>

⁶⁷ <https://www.facebook.com/photo?fbid=524510339030243&set=pcb.524510395696904>

Нам видали довідку про отримання статусу досить швидко. Проте гроші ми поки що так і не побачили. Довідка, звісно, дозволяє влаштувати дитину у школу, проте хотілося б певної допомоги, щоб купити їжу та одяг.

Із інтерв'ю з батьками

Разом з цим **більшість біженців планує повертатися додому**. Однією з причин є складнощі влаштувати своє життя закордоном. Українські свідоцтва про освіту закордоном майже не розглядаються роботодавцями як прийнятні, також значною перешкодою є незнання мови країни. І хоча у більшості країн організовуються мовні курси для українців, все одно отримати роботу за спеціальністю є вкрай складним.

Проблема працевлаштування хвилює і внутрішньо переміщених українців. Значний потік ВПО перевантажив ринок праці пропозицією. До того ж проблемою залишається пошук житла. Разом з тим приймаючі громади України забезпечують переселенців наданням безкоштовної медичної допомоги, організовують влаштування дітей у дитячі садки та школи, надають гуманітарну допомогу та інформаційний супровід у разі потреби.

Рекомендації

- Необхідно продовжити інформаційно-роз'яснювальну роботу щодо евакуації сімей з дітьми з територій, які піддаються регулярним обстрілам або є значна небезпека початку активних бойових дій.
- Варто посилити інформування громадян щодо заходів безпеки у критичних ситуаціях задля недопуску розлучення та загублення дітей. Також варто додати інформацію на речах дитини із контактами батьків та найближчих родичів.
- Для громадян важливо надавати чіткі сигнали заборони чи дозволу повертатися на раніше окуповані території. Такі заяви мають супроводжуватися аргументацією щодо безпекових та інфраструктурних можливостей конкретних населених пунктів.
- Необхідно забезпечити відслідковування кількості отриманих статусів тимчасового захисту українцями закордоном.
- Важливо активізувати інформаційну роботу на державному рівні щодо попередження ураження дітей мінами та іншими вибухонебезпечними пристроями. Задля цього варто розгорнути інформаційні компанії в медіа, розробити постери, розповсюджувати буклети щодо мінної небезпеки.

Потреби дітей у психологічній допомозі

Діти – одні з найбільш вразливих категорій населення під час війни. Пережитий стрес може значно відобразитися на подальшому житті дитини, яка бачила події та речі, які могли її травмувати. Частина батьків вже фіксують неприємні наслідки цього: розлади сну та апетиту, почуття страху, спалахи гніву, розосередженість уваги, пригнічення, безпорадність або навпаки значне збудження та гіперактивність. Якнайшвидша робота з травматичними наслідками та подоланням психічного навантаження в подальшому може дозволити уникнути проблем із здоров'ям, які зазвичай з'являються після пережитого стресу (психічні розлади, серцево-судинні захворювання, ослаблення імунітету тощо).

Вкрай **важливим наразі є слідування за психоемоційним станом дітей та підлітків**, постраждалих від війни, та **організація психологічної допомоги у разі виявлених проблем**.

Харківський інститут соціальних досліджень провів розвідувальне опитування серед батьків неповнолітніх дітей з числа внутрішньо переміщених осіб, які перебувають у місцях компактного проживання (МКП). Вибірка була суцільною у 2 МКП у м. Львів та м. Полтава. МКП були вибрані через більш ймовірну актуальність психологічної підтримки саме там, де люди вимушені жити разом, мало місць для усамітнення та психологічного відпочинку. Усього було опитано 69 батьків методом інтерв'ю за закритою анкетой. Опитування було проведено з 28 березня по 11 квітня 2022 року. Нижче наводимо результати, які прямо свідчать про необхідність організації психологічної допомоги сім'ям з дітьми, які постраждали від війни.

Кожен другий опитаний має 1 неповнолітню дитину, 43 % - дві дитини і 7 % – 3 дитини. 6 % батьків відмітили, що їхня дитина має інвалідність; 9 % - статус дитини, постраждалої внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів до 24.02.2022.

Більшість сімей (65 %) проживали у МКП більше 2 тижнів на момент опитування, третина – менше 2 тижнів і 6 % - 1-3 дні.

Половина опитаних переїхали із Харківської області (49 %), 16 % - з м. Києва та Київської області, інші (по 1-6 %) - з північних, східних та південних областей України.

Більшість батьків зазначили, що почувають себе наразі повністю або скоріше безпечно (67 %). Разом з тим **третина (33 %) – скоріше або повністю не відчували такої безпеки**.

Майже половина опитаних у найближчі кілька днів має плани щодо переїзду в інше місце проживання: 25 % хочуть переїжджати закордон, 23 % - планують переміщуватися по Україні.

За словами опитаних психологів, на мінімальну адаптацію до нових умов потрібен місяць. До цього часу навіть якщо сім'я знаходиться у безпечному середовищі, люди можуть відчувати різні емоції – і страх, і безпорадність, і

апатію. Часто через це у перші дні після переїзду на безпечну територію сім'ї приймають рішення їхати далі, закордон.

За своїм власним спостереженням потрібен мінімум місяць на адаптацію. Щоб людина відіспалася, відїлася. 2 тижні - на відпочити і 2 тижні - на те, щоб зрозуміти, що ти вже зараз не там. Є так званий відкат – апатія або сльози. До цього був адреналін. Треба щоб відновилися фізіологічні функції – сон, харчування, тоді вже розпочнеться адаптація.

Із інтерв'ю з психологом

Ми переїхали у Львів, але так і не змогли видихнути спокійно. Треба було бігти у бомбосховище, постійно читати новини, що відбувається. Син постійно нервував, плакав, не хотів нікуди йти. Я зрозуміла, що доведеться їхати далі, де ми зможемо хоча б нормально спати і не боятися, що вночі нас розбомблять.

Із інтерв'ю з батьками

В середньому дорослі оцінили свій психоемоційний стан на 4,8 з 10 балів. **Стан своїх дітей вони оцінили майже так само – 5,1 з 10.**

Як ви оцінюєте власний психоемоційний стан, якщо 1 – дуже погано, а 10 – дуже добре? (%)

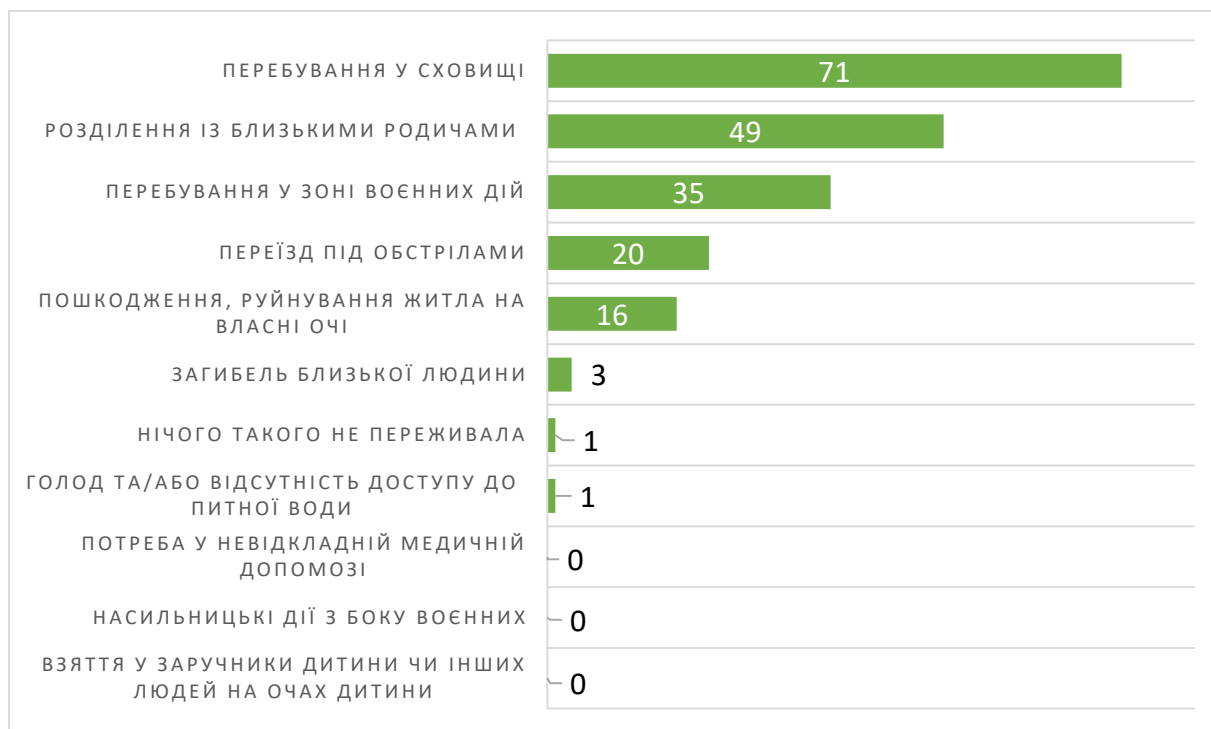
Бали	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
%	3	6	19	19	20	17	8	6	1	1

Як ви оцінюєте психоемоційний стан вашої дитини, де 1 – дуже погано, а 10 – дуже добре? (%)

Бали	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
%	2	11	11	17	17	18	14	8	1	1

Більшість дітей пережили з початку війни перебування у сховищі (71 %). Кожна друга дитина була розділена із близькими родичами (з одним з батьків чи з обома, сестра/брат, бабуся/дідусь). Третина дітей перебували у зоні воєнних дій (35 %). Кожну п'яту дитину батьки вимушені були вивозити під обстрілами (20%). 16 % дітей бачили пошкодження або руйнування свого житла на власні очі. Також декілька дітей пережили загибель близької людини та голод/відсутність доступу до питної води (рис.1).

Рис.1 Чи переживала ваша дитина наступні події з початку війни? (%)

3-річна дівчина, яка після руйнування оселі, вимушена була 50 днів жити з батьками у метро м. Харків. Дитина боялася померти, коли чула гучні звуки, боялася підійти до сходів, що ведуть на поверхню з метро.

Перебування у бомбосховищі, за словами психологів, може проходити доволі спокійно, особливо якщо це відбувається нетривалий час, а може викликати появу тривожних думок, розлади сну, психічне напруження як у дітей, так і у дорослих. У крайніх випадках може розвинути страх вийти назовні, клаустрофобія, панічні атаки.

Розлука хоча б з одним з батьків є також доволі складною для дітей. Частіше за все це батько, який перестає повноцінно брати участь у спілкуванні та вихованні дитини. Роль тата зводиться до телефонних розмов. На думку однієї з опитаних психологів, варто навчати та роз'яснювати сім'ям, **як у таких умовах посилити участь батька у житті дитини**, на що звертати увагу та про що говорити. При цьому непоодинокими є випадки розлуки дітей і з матерями, рідними братами та сестрами, особливо під час переміщення у безпечні місця перебування сім'ї.

У інтерв'ю психологи зазначали, що сам по собі переїзд також може бути досить стресовим для дитини. Опитані батьки і психологи приводили приклади як незначних проблем у дорозі, так і дуже травмуючих подій для дитини.

Я їхала у машині з 3 дітьми, всіх постійно нудило від дороги, ми вимушені були зупинятися. Старша дитини істерила. Всі мало спали, добиралися до Данії більше 6 днів і потім мені знадобилося близько 2 тижнів, щоб привести наш режим сну та харчування у норму.

Із інтерв'ю з батьками

На прийомі була дитина, 8 років, почала мочитися. Стала працювати з мамою, виявилось, що під час переїзду закордон мала місце торгівля людьми. Їх привезли у публічний дім. Сказали, що дитину заберуть, а мама буде відпрацьовувати. Вони змогли якось виїхати, проте тепер і у мами, і у дитини сильний стрес та значні наслідки для здоров'я.

Із інтерв'ю з психологом

Але найбільш важка ситуація із психоемоційним станом дітей в окупації та на територіях, де ведуться активні бойові дії. Діти вимушені постійно чути постріли та шум бомбардувальників навкруги. Багато хто з дітей боїться виходити на вулицю із безпечних місць перебування. Окрім цього, ми маємо численні свідчення жорсткого поводження та катувань, які відбувалися у Бучі, Гостомелі, Ірпені, Ізюмі та в інших населених пунктах України, де побували окупанти. На сході, півдні та півночі країни зафіксовані непоодинокі випадки пострілів у дітей, поранень та навіть гвалтувань. Діти бачили вбивства батьків на власні очі, втрату житла, піддавалися розстрілам під час пересування вулицями населених пунктів. Це значні травматичні події, які можуть згодом перерости у посттравматичний стресовий розлад, депресію та фобії. Подолати ці наслідки значно складніше. Тому виявлення дітей, які пережили значні переживання, та робота із ними має бути першим кроком у роботі з дітьми, вивезеними з небезпечних місць перебування.

За словами психологів працювати із дітьми, які пережили такі страждання, дуже важко. Для цього потрібен досвід та знання як саме поводитися психологу, щоб не нашкодити під час терапії. Разом з цим у інтерв'ю спеціалісти зазначали, що наразі існує багато корисних матеріалів з психології по роботі із травмами, стресовими розладами, агресією та панічними атаками. Психологи самі підтримують один одного, організовують супервізії і діляться досвідом та успішними прикладами мінімізації негативного впливу на психіку дитини внаслідок війни.

Дуже актуальна тема! Бачу значне вигорання, іноді зустрічаю некомпетентність колег, адже все сильно відрізняється від того, що ми робили до війни. При цьому дуже імпонує, як підключилися профільні організації щодо підтримки психологів. Зараз дуже багато корисної літератури, порад з'явилося, проводяться тренінги, ми спілкуємося у спеціально створених телеграм-каналах.

Із інтерв'ю з психологом

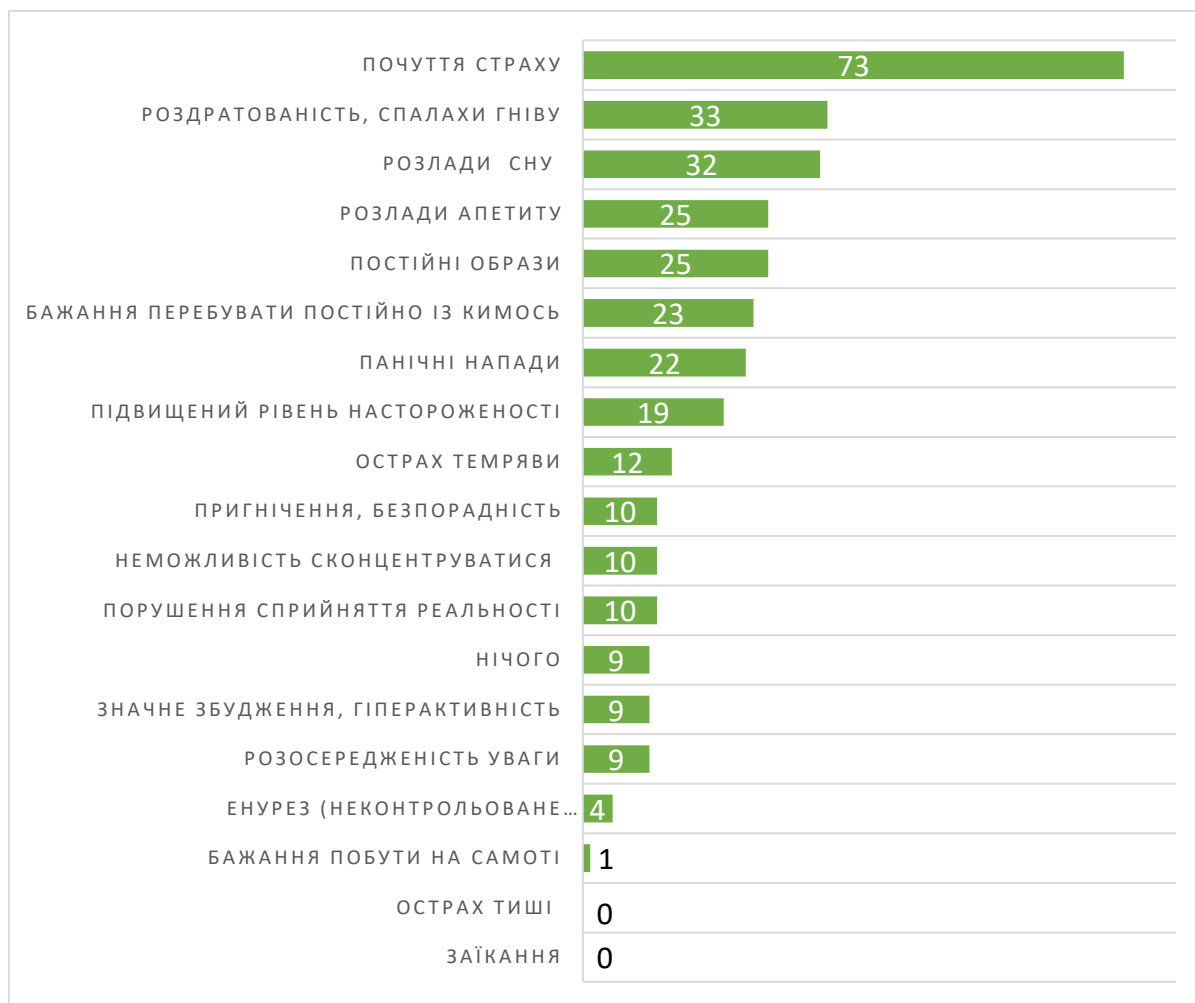
Результати опитування підтверджують зазначені психологами наслідки травматичних подій для дітей. Дві треті батьків помітили у своїх дітей появу почуття страху після початку війни (73 %). Часто фіксувалися поява роздратованості, спалахів гніву, розладів сну та апетиту, образ, бажання дитини перебувати постійно із кимось, а також панічні атаки та підвищений рівень тривожності (рис.2). Батьки також скаржаться на пригнічення дітей, неможливість сконцентруватися та розосередженість уваги. Через це діти часто ігнорують школу або навчаються через силу.

У інтерв'ю психологи пояснюють такий розбіг у поведінці дітей тим, що травми у дітей можуть проявлятися по-різному, в тому числі має значення вік.

Якщо діти менше 7 років, то вони частіше проявляють агресивність. Особливо ті, хто приїхав з Маріуполя, з Мелітополя. У мене є дитина на прийомі, 5 років, не підпускає до себе навіть бабусю. У підлітків більше тривога проявляється, погіршення сну, втрата апетиту. Підлітки можуть більше закриватися у собі, втрачати апетит або навпаки їсти без міри.

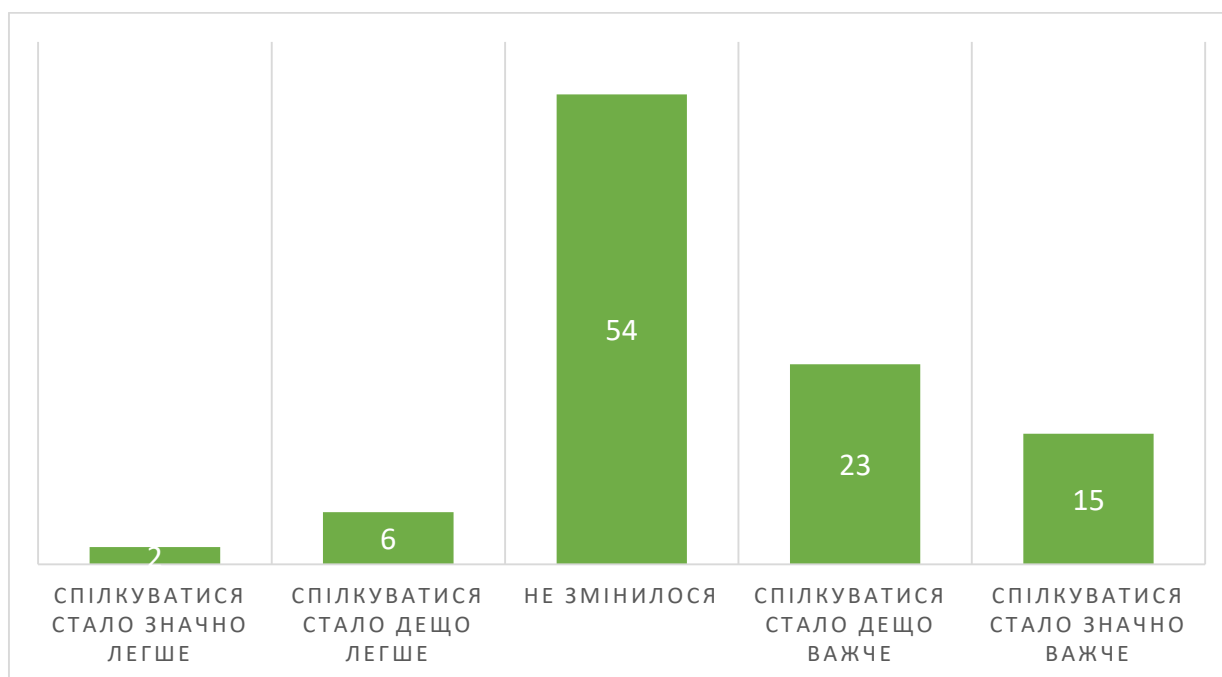
Із інтерв'ю з психологом

Рис.2 Чи помітили ви у дитини з початку війни наступне, що нехарактерне для неї у мирний час? (%)

Значна частина батьків вказала також на більш важке спілкування із дітьми після початку війни (38 %). 8 % опитаних навпаки зазначили полегшення спілкування, 54 % - відмітили, що нічого не змінилося (рис.3).

Рис.3 Як змінилося спілкування із дитиною після початку війни? (%)

На думку психологів батькам **не варто ігнорувати зміну поведінки дитини**. Прояви страху чи агресії, розфокусованість та апатія дитини можуть з часом посилюватися або перерости в інші, більш складні психоемоційні стани, а також позначитися на здоров'ї. Стрес дуже часто впливає на імунітет, тому багато хто після початку війни захворів на ковід-19 та інші вірусні хвороби.

Стрес активізує те, що було приховане або хронічне. Все це загострюється. Наприклад, був латентний аутизм, став явний. Були проблеми із серцем і цього не помічали, вони стали помітними.

Із інтерв'ю з психологом

Більше половини опитаних батьків вважають за необхідне спілкування своєї дитини із психологом (62 %). Майже всі батьки виступили також за залучення дітей до творчих занять (95 %), спілкування з однолітками (98 %), відвідування культурних та мистецьких закладів та заходів (театри, музеї, екскурсії тощо) та повернення до навчального процесу (98 %). За словами батьків вони хочуть повернути дітей у певний розпорядок дня, знайти для них заняття, які могли би відволікти їх від складної ситуації у житті. Слід відмітити, що більшість батьків також вважають умови у МКП не зовсім зручними для перебування дітей.

Наскільки Ви вважаєте необхідним на разі для дитини наступне? (%)

	Дуже необхідн е	Скоріше необхідн е	Скоріше непотрібн е	Взагалі непотрібн е	Важко відповіст и
Спілкування з психологом	42	18	14	22	4
Залучення до творчих занять (кружки, секції тощо)	70	25	5	0	0
Спілкування із однолітками, бути більше у колективі	86	12	0	2	0
Відвідування культурних та мистецьких закладів та заходів (театри, музеї, екскурсії тощо)	78	18	3	0	1
Повернення до навчального процесу	86	12	0	1	1
Більш зручне/комфортне місце перебування	68	15	11	6	0
Більш збалансоване харчування (вітаміни тощо)	69	14	9	8	0
Покращення санітарно-гігієнічних умов перебування	62	21	7	9	1

З точки зору психології саме творчі заняття можуть стати хорошим стартом для того, щоб діти могли почати осмислювати перенесені травми та стрес. Для підлітків добре працюють також групи підтримки.

Арт-терапія, тобто малювання, виготовлення щось своїми руками дуже корисні, особливо якщо це діти десь до 14 років. Дитина може не усвідомлювати, але через малюнок вона переживає події свого життя, намагається висловити свої переживання на листі паперу. Якщо дати їй таку можливість, вона може більш легко перенести події, умовно кажучи, виплеснути це у творчості. До того ж такі інтервенції є безпечними, ми нічого не запитуємо у дитини, ніяк її не травмуємо. Ми малювали і з дітьми, і з дорослими, і з бійцями я малювала і це спрацьовувало.

Із інтерв'ю з психологом

Психолог БФ «Голоси дітей» проводить групові заняття із дітьми в МКП на заході України

Отримані результати прямо свідчать про необхідність психологічної допомоги значної кількості дітей, які вимушені були покинути своє постійне місце проживання. До організації такої допомоги підключилися значна кількість громадських організацій, проте попит все одно перевищує наявні пропозиції допомоги. Батьки малолітніх дітей особливо переживають

за складність пошуку творчих та розвиваючих групових занять.

Тут, у Хмельницькому можна відвести дитину до творчих гуртків, але беруть тільки с шести років, а нам чотири. Дуже хотілося б якось переключити дитину, щоб вона відволіклася, поспілкувалася з іншими дітками, змінила обстановку дома, яка і так напружена, бо наш тато на війні, і ми всі переживаємо за це.

Із інтерв'ю з батьками

Наразі з'явилося також багато онлайн-сервісів психологічної підтримки для дорослих та дітей, які постраждали від війни. МОЗ, Національна психологічна асоціація, громадські організації та міжнародні фонди, які опікуються правами дітей, активно публікують та поширюють корисні поради для батьків – як пояснити дитині, що відбувається навкруги; як призвичаїтися до нового середовища; як допомогти дитині у тривожній ситуації, як впоратися із стресом, та інші. Також запущені гарячі телефонні лінії та чат-боти підтримки (Офіс Уповноваженого ВР України з прав людини, Інститут когнітивного моделювання, Чеська ГО «Людина в біді», ГО «Ла Страда-Україна», БФ «Голоси дітей» та ін.).

Більш складна ситуація із психологічною допомогою в окупації та під час бойових дій. Налагодити там систематичну психологічну підтримку неможливо, не вистачає спеціалістів, не завжди працює телефонний та інтернет зв'язок. Часто це ситуативні ініціативи, які реалізуються місцевими соціальними працівниками, медичним персоналом, вчителями, які мають уявлення про психологічну підтримку дітей. Зазвичай організація відбувається за рахунок власних сил та благодійних внесків, рідше за підтримки міжнародних та національних НГО. Підключатися до цієї роботи можуть волонтери та активісти, які організовують різні групові заняття з дітьми у бомбосховищах та метро. Проте такої підтримки має бути більше, як і професійної підготовки добровольців надавати хоча б першу психологічну допомогу на місцях.

Рекомендації

- Важливо проводити регулярне оцінювання стану та потреб сімей ВПО з дітьми, це попередить ускладнення психоемоційного здоров'я дітей і батьків та дозволить більш цілеспрямовано організовувати психологічну допомогу переселенцям.
- Варто налагодити та популяризувати будь-які можливі види психологічної підтримки дітей на територіях, які окуповані або де йдуть активні бойові дії (онлайн, телефонна допомога).
- Через нестачу психологічної допомоги постраждалим від війни сім'ям варто організувати регулярну можливість навчатися основам першої психологічної допомоги волонтерам, які готові працювати як на безпечній території, так у населених пунктах, де ведуться активні бойові дії (зокрема, у бомбосховищах або надавати допомогу онлайн).
- У МКП варто забезпечити регулярні заняття з дітьми – творчі, розвиваючі, спортивні та інші. Такі заняття допомагають відволіктися і стабілізувати психологічний стан дітей.
- Необхідно проводити роз'яснювальну роботу з батьками щодо уважного ставлення до змін у психоемоційному стані дітей та за потреби користуватися послугами психологічної підтримки, які пропонуються як приватними психологами, так і громадськими організаціями, що опікуються проблемами захисту прав дітей в Україні.
- Необхідно активізувати зусилля держави по створенню державних/комунальних служб психологічної підтримки постраждалим дітям та сім'ям в результаті війни в Україні.
- Важливо повсюдно організовувати підготовку шкільних психологів до роботи з травматичним досвідом чи критичної події у житті дитини.

БФ «Голоси дітей»

ГО «Харківський інститут соціальних досліджень»

Автори звіту:

Світлана Щербань

Олена Розвадовська

Андрій Черноусов

Анна Левкіна

Роман Шейко

Більше інформації на www.voices.org.ua та www.khisr.kharkov.ua